

YENİ DİNİ HAREKETLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Songül YEŞİLTEPE*

ÖZET

Sosyal hareketler belli toplumsal kurumlarda ya değişimi sağlamak ya da yeni bir düzen kurmak için bir araya gelen topluluklardır. Bu hareketlerin ortaya çıktığı tarihsel dönemi iyi irdelemek gerekmektedir. Buldukları tarihsel dönemle yakından ilişkilidirler. Sosyal hareketlere bakıldığında toplumsal değişimin önemli bir yapısını oluşturduğu ve değişim ortamında kendini gösteren birçok faktörün rol oynadığı göz önüne alınırsa din faktörünün de bu yapı içinde rol aldığını söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak dini hareketlerinde sosyal hareketlerin özel bir türünü işaret etmektedir.

Sosyal bilimciler on dokuzuncu yüzyılda dinin toplum üzerinde etkisinin azaldığını düşünmüşlerdir. Modern dönemin şartlarının sonucunda, insanların yeniçağda dine karşı kayıtsız duruşları kimin hangi dine inandığı önemsizleşmeye başlamıştır. Din bütün kurumlardan uzaklaştırılmıştır. Yenidünya düzeninde dinin bu düzene cevap veremediği düşünülmüştür. Toplumda oluşan manevi boşluğu doldurmak amacıyla yeni dini akımlar ortaya çıkmış ve çoğunlukla gençleri cezbetmiştir. Bu dönemde yeni ortaya çıkan bu dini gruplar dikkat çekmiş ve araştırmacılar bu konu üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu dini akımların oluşumlarında her araştırmacı farklı yorum ve değerlendirmeler yapmışlardır.

Bu çalışmada yeni dini hareketler konusuna başlamadan önce hazırlık niteliği taşıyan “Sosyal Hareket” kavramı üzerinde kısaca durulmuştur. Daha sonra ise yeni dini hareketleri tanımlama girişimleri, özellikleri, ortaya çıkışı ve gelişim süreçleri ele alınıp değerlendirilecektir.

ANAHTAR KELİMELER: Sosyal Hareketler, Dini hareketler, Yeni Dini Hareketler

A SOCIOLOGICAL EVALUATION ON NEW RELIGIOUS MOVEMENTS

ABSTRACT

Social movements are communities that come together in certain social institution stoprovide change ortoe stablish a new order. The historical period in which these movements have emerged needs to be examined well. They are closely related to the historical period. Considering the social movements, we can say that there ligion factor plays a part in this structure if we consider that many important factors constitute an important

* Sosyolog, Songul.yesiltepe1@gmail.com

structure of social change and that it manifests it self in the environment of change. Accordingly, social movements in religious movement point to a special way.

Social scientists thought that in the nineteenth century the effect of religion on society was diminishing. As a result of the conditions of the modern era, the indifferent attitudes of the people to the dyne in the new era have been neglected. Religion has been removed from all institutions. It is thought that in the new World order religion can not answer this plan. New religious movements have emerged to fill the spiritual gap in society and have attracted mostly young people. These religious groups, which emerged during this period, attracted attention and the researchers focused on this issue. In the formation of these religious movements, each researcher made different interpretations and evaluations.

In this study, the concept of "Social Movement", which is a preparation for the new religious movements, was briefly emphasized. Then, attempts to define new religious movements, characteristics, emergence and development process will be evaluated and evaluated.

Keywords: Social Movements, Religious Movements, New Religious Movements

GİRİŞ

Geçmişten günümüze sosyal hareketlere baktığımızda diğer toplumsal olaylar gibi kendiliğinden meydana gelmemiştir. Sosyal hareketler genel olarak meydana geldikleri toplumsal koşullar üzerinde ya değişmeyi gerçekleştirmek ya da değişmeye direnmek amacıyla taşınırlar. Tarihin bütün evrelerinde sosyal hareketlerin varlığından söz edilebilmektedir. Bugüne kadar hiçbir toplumsal sistem, toplumun her kesiminin isteğini karşılayacak bir yapılandırmayı sağlayamamıştır. Yaşanan böylesi bir durumda gerçeklikler ile istenilenler arasındaki doğrusal olmayan ilişki, sosyal hareketlerin yön ve biçimlerini de tayin etmiştir.

Sosyal hareketlerin toplumda yeni bir hayat tarzını yeni bir dünya görüşünü oluşturmak için eylemde bulunan bir davranış tarzı olduğu düşünülürse temelde kişilerin psikolojik eğilimlerinden kaynaklanan motiflerin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu tür yapıların bir sosyal tepki oluşturabilecek bir konuma gelmesi için her şeyden önce toplum yapısında çelişkilerin ve uyumsuzlukların belli bir seviyeye ulaşması gerekmektedir. Sosyal değişimin özel bir tezahür biçimi olan sosyal hareket, belli toplumsal kurumlarda değişim sağlamak ya da tamamen yeni bir düzen kurmak amacıyla girişilen çok değişik toplu kalkışmalardır (Türdoğan,1997,13). Sosyal hareketler toplumda yaşanan hoşnutsuzluğun dışavurumu, karşılanması istenilen ihtiyaçların dile getirilmesi olarak düşünebiliriz. İnsanlar bu istekler karşısında bazen toplu isyan ve direnişler için bir araya gelmişlerdir.

Başkaldırı, isyan ve direniş hareketleri toplumsal ilişkinin çatışma temelli olarak yükselmesidir. Tüm bu hareketlerin meydana geliş, biçim ve görünüşleri farklı olsa da benzer reddetme ve karşı çıkma olgusundan hareket ettikleri söylenebilmektedir. Başkaldırıları zaman zaman toplumsal, kültürel ya da siyasal bir hedef taşısalar da genellikle bir reddetme duygusuna dayanmaktadır. Burada esas olan adaletsizlik ve eşitsizlik olarak algılanan toplumsal ya da kültürel kurulu düzene karşı çıkıştır (Durdu,2013). Touraine'nin düşüncesi ise, Sosyal hareketler bakıldığında hiçbir şekilde toplumsal duruma tepki olarak ortaya çıkmamıştır. Tam tersine toplumsal durum, kültürel modeller ve tarihsellik üzerinde kontrol için savaşıyan sosyal hareketler arasındaki çatışmanın bir sonucudur. Bu çatışmanın sonucunda ise siyasal sistemin kırılması ya da kültürel reformlar ortaya çıkabilir (Touraine,2016,45).

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda da sosyal hareket kavramının 19. yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerin gündeminde sıklıkla yer aldığı söylenebilmektedir. Tarihsel dönemeçlerde meydana gelen toplumsal olguları tanımlamak için kullanılan "Sosyal Hareket" kavramı 18. yüzyılın ortalarından itibaren tartışılmaya başlanmış olsa da 19. yüzyıl ile birlikte sosyal bilimler literatüründe yerini almıştır. Sosyal hareketler kavramına bakılırsa farklı zaman ve mekanlarda meydana geldiği için ortak bir tanımdan bahsedilemez. Herkes hareketin farklı bir yönüne vurgu yapmaktadır.

Günümüzün hareketlerini anlamının tek olanaklı yönü, onu geçmişin sosyal hareketlerini de inceleyerek belirli bir tarihsel perspektife oturtmaktır. Bundan dolayı öncelikle eski toplumsal hareketler sonrada yeni toplumsal hareketler konusuna değinilecektir.

Eski ve Yeni Sosyal Hareketler

Sosyal hareketlerin benzer özellikleri olduğu gibi farklı özellikleri de içinde barındırdığını 'yeni' özelliğini belirtilmesiyle anlaşılıyor. Bu hareketleri kavramlaştırırken dikkate alınması gereken özelliklere bakıldığında hareketin ortak bir kimliğin olması, karşıtının olması ve toplumsal bir hedefinin olması gerekir. Sosyal hareketlerin ortak temel unsurları olan aktörler, temalar, değerler, hareket biçimleri birbirinden farklı özellikler barındırmaktadır.

Modernliğin ilk zamanlarında hâkim olan hareketler daha çok ekonomik çıkarlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Çoğunlukla tek bir sosyal sınıftan oluşan üyeleriyle siyasal gücü ele

geçirmek için merkezi bir şekilde örgütlenmişlerdir. Devrim fikriyle eşdeğer olan neredeyse bir siyasal partinin ya da siyasal hareketin gölgesinde şekillenen işçi hareketi bu tip hareketlerin en iyi örneğidir. Bu hareketler içinde bulunan işçiler birer aktörden ziyade tarihsel zorunluluğu yerine getirmek için mücadele eden figürlerdir. Bu tip hareketler eski sosyal yapıya ait olduğunu belirtmek anlamında “eski sosyal hareketler” olarak adlandırılır(Çayır,2016,14).

Yeni toplumsal hareketler, modernliğin ilk dönemlerinde daha çok işçi sınıfı üzerinden ekonomik çıkar eksenli ve siyasal gücü ele geçirmek üzere ortaya çıkan toplumsal hareketler olarak tanımlanan “eski” hareketlerin dinamiklerini içermekle birlikte, eskiden farklı olarak esnek, merkezsiz olması ve yerelde oluşan tepkilerin kolektif hâle gelmesinden oluşmaktadır (Demiroğlu,2014,136).

Yeni sosyal hareketler heterojen bir yapı gösteren, farklılık ve kimlik üzerine odaklanır. Daha çok eğitilmiş kişiler tarafından organize edilir. Katılan kişiler çoğunlukla, demokrasi, insan hakları ve kimlik unsurları bağlamında hayat bulan önemli bir süreci ifade etmektedir. Söz konusu süreç, siyasal erkin kontrolünden ziyade sivil erkin canlanmasını ve bu sorunlara bireysel olarak çözüm bulmayı amaçlamaktadır (Çambay,2015,955). Buradan da anlaşılacağı üzere yeni sosyal hareketler kimlik politikaları üzerine odaklanır. Bu kimliğin kamusal alanda kabul edilmesi için ise mücadele edilir. Mücadele edilen kimlikler ekonomik olmaktan ziyade kültürel alanda ortaya çıkan kimliklerdir. Fakat eski sosyal hareketler de ise ekonomik büyüme refah dağılımı, askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol ön plandadır.

Yeni sosyal Hareketler ütopyist ve romantik hareketlerden farklıdır. Ütopyacı hareketler toplumsal, politik ve ekonomik alanı modern öncesi bir cemaat anlayışı içinde eritmeyi amaçlarken, yeni sosyal hareketler modern toplumun yapısal farklılaşmasını savunmakta ve stratejik olmayan hareket için alan açmaktadır (Çayır,2016,16). Eski sosyal hareketler ütopyisttir. Toplumu yeniden inşa etmeyi ve toptan değiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu hedefler doğrultusunda saldırgan bir tutum sergilerler. Yeni toplumsal hareketler savunmacıdır. İkisinin de içsel ve dışsal olmak üzere iki hareket biçimi vardır. YTH’lerin içsel yapılanmasında biçimsel olmama düşük düzeyde dikey ve yatay farklılaşmalar söz konusudur. Eski sosyal hareketlerde ise, resmi örgütlemeler büyük ölçekli temsil birlikleri varlığını gösterir. YTH’lerin dışsal hareket biçimlerinde olumsuz kavramlarla ifade edilmiş protesto

politikaları işler. Eski sosyal hareketlerde ise çoğulcu, siyasal parti rekabeti ve çoğunluk oyu etkidir (Yıldırım,2013,68).

Değerler açısından bakıldığında yeni toplumsal hareketlerde konular her ne kadar dağınık ve birbiriyle ilgisiz gibi görünseler de değerler bağlamında ortak kökene sahiptir. Adem-i merkeziyetçilik, kendi kendine yetme, özerklik, kimlik, her türlü etki altına girmeye ve düzenlemeye karşı muhalefet etme bu değerlerin belli başlıcalarıdır. Eski hareketlerde ise özgürlük, tüketim güvenliği ve maddi ilerleme konuları ön plandadır (Özen,2015,11-40). Eski hareketler büyük liderler eşliğinde merkezi örgütlenme şeklinde bir araya gelirken yeni toplumsal hareketler esnektir. Örgüte katılan kişiler kendi istek ve iradesiyle katılım sağlamaktadır.

Bu hareketlere bakıldığında bulunduğu tarihsel dönemi göz ardı etmemek lazımdır. Şu an ele aldığımız yeni toplumsal hareketleri belki yüz yıl sonra eski sosyal hareket olarak ele alınabilir. Bundan dolayı bu hareketler incelenirken bulunduğu toplumsal siyasal ve kültürel yapı göz ardı edilemez. Eski ve yeni sosyal hareketler arasında benzer özellikler olduğu gibi farklılıklarda vardır. En önemli farklılığı ise eski sosyal hareketler ekonomik alanda yeni sosyal hareketler ise kültürel alanda kendini göstermiştir.

Dini Hareketler

Sosyal hareketlere bakıldığında toplumsal değişimin önemli bir yapısını oluşturduğu ve değişim ortamında kendini gösteren birçok faktörün rol oynadığı göz önüne alınırsa din faktörünün de bu yapı içinde rol aldığını söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak dini hareketlerinde sosyal hareketlerin özel bir türünü işaret eder. Toplumsal hareketlerin özel bir türü olarak dini hareketler, çoğunlukla yapısal ve fonksiyonel olarak sosyal hareketlerin özelliklerini taşımaktadır. Öte yandan, kaynakları itibariyle de aralarında önemli benzerlikler mevcuttur. Fakat yine de dini hareketler diğer sosyal hareketlerden farklı özelliklerinin olduğunu belirtmek gerekir (Günay, 2006, 485-486). Sosyal hareketleri birtakım taleplerle ortaya çıkan kolektif davranış biçimleri olduğu işaret edildiğine göre, dini hareketlerin belirleyici özelliklerini bir nevi kolektif davranış çerçevesinde değerlendirebiliriz.

Kolektif davranışlar ve sosyal hareketler toplumda “uyum, çatışma ve değişme” ile ilişkilidir. Bu bağlamda sosyal hareketler sosyal değişimin belirme şekli olduğuna göre, dini hareketleri de toplumsal değişimin bir tezahür şekli olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyal hareketler gibi onların özel bir türü olan dini hareketleri de içinde toplumsal mahrumiyetler, doyumsuzluklar, engellemeler, çarpıklıklar, gerginlikler ve bunalım ortamlarıyla karmaşık ve heterojen yapıların egemen olduğu ortamlarda meydana geldiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda dini hareketleri, hızlı toplumsal değişme ve bunalımlarla ilişkilendirebiliriz (Günay, 2006, 487).

Her ne kadar dini hareketlerin kaynakları, oluşum ve gelişim süreçleri bakımından öteki kolektif davranışlar ve sosyal hareketlerle benzerlikleri bulunsa da özellikle dini ve mistik unsurlar bakımından onlardan bir ölçüde ayrıldıklarını ve kendi öz dinamiklerine sahip olduklarını belirtmemiz gerekir. Böyle olunca da onların tarihte çok çeşitli şekiller altında ortaya çıktıkları düşünülür. İnsan bilincinin yapısal bir unsuru olan kutsalın kendi iç ve dış dinamikleri çerçevesinde ve belli birtakım "arketipler" etrafında son derecede bir tezahür bolluğuna sahip olduğunu görmekteyiz (Günay, 2006, 487-489).

Tipolojik bakımdan dini hareketlerin, mahalli ve yerli türleri yanı sıra mezhepçi, itizali, mistik, karizmatik, hermetik, hermenötik, reformcu, ihyacı, devrimci, kurtuluşcu, mehdici, mesihçi, millenarist, sentezci, bağdaştırmacı, püriten, kötümser, mükemmeliyetçi (perfectionist) vb. tipleri en kayda değer tipler olarak ayırt edilmektedir. Bunların arasında özellikle diğerlerine kapsam bakımından şemsiye görevi gören iki tip "yeni dini hareketler" ve "dini kurtuluş hareketleri" dikkat çekicidir." Özellikle ifade etmek gerekirse, "bireyi tümüyle aşan yüce bir öğretilen ve otoriteden kaynaklanıp onların davranışlarını hatta kişiliklerini temelden yönlendiren ve böylece toplumu dönüştürmeyi amaçlayan hareketler diye de tanımlanan dini hareketlerin değişim karısındaki tutumlarına göre oynadığı rollere bağlı olarak değişik fonksiyonlar icra ettikleri belirtilmelidir (Çoşkun,2001,117). Dini hareketlere bakıldığında bunlar içinde yeni dini hareketlerin özel bir yeri olduğunu toplumsal dönüşümü amaçlayıp yüce bir otorite tarafından kişilerin şekillendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunun için yeni dini hareketlere genel yapısına bir göz atılacaktır.

YENİ DİNİ HAREKETLER

Yeni Dini Hareketlerin "yeni" olarak nitelenmelerinin sebebi, hepsinin de II. Dünya Savaşı sonrasının şartlarında, yani yakın zamanda ortaya çıkmış olmalarıdır (Sevgi,2011,23). "Yeni dini hareket" kavramı, çoğu 1950'lerden sonra ortaya çıkan, 1970'lerden itibaren de yaygın bir ilgi görmeye başlayan ve söylemlerinde coşkun bir dini, ruhi ve felsefi yaşantı vaat eden birbirinden farklı oluşumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte yapı ve dış görünüm olarak ele alındığında ise, yeni dini

hareketleri, çağdaş dünyadaki özel ve kamusal alanlar arasındaki sınırları kaldırma sebebi olarak kavramsallaştırmak da mümkündür (Kirman, 1999,223).

Yeni dinî hareket kavramı, İngiliz sosyolog Eileen Barker tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. Barker'a göre, yeni dinî hareket kavramı, çoğu 1950'lerden sonra ortaya çıkan, 1970'lerden itibaren de yaygın bir şekilde ilgi görmeye başlayan ve söylemlerinde coşkun bir dinî, ruhî ve felsefî yaşantı vaat eden birbirinden farklı oluşumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Daha sade bir ifade ile söz konusu hareketleri dinî duyguların yeni ifade biçimleri olarak nitelemek mümkündür (Sevgi, 2011,189).

Yeni dini hareketler çok yönlü ve karmaşık bir olgudur. Karmaşık yapısını ifade edebilmek için "yeni din" ya da "yeni dinler" "sekt", "kült", "yeni dindarlık biçimleri" zararlı örgütler/kültler, "yeni dini hareketler" gibi çok çeşitli nitelemeler yapılmaktadır. Türkiye'de yeni dini hareketlere bakıldığında bu hareketler "kült grupları", "tarikatlar", yeniçağın dinleri", "milenyum tarikatları", Mesihçi ve millenarist hareketler", "yeni dini hareketler" gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Akyüz ve Çapcıoğlu,2012,523-524). Yeni dini hareketlerin hedefi çoğunlukla gençler olduğu ve gençler etrafında şekillendiği için "gençlik dinleri" olarak tanımlanmaktadır (Özkan,2014,27). Dini hareketler farklı kavramlarla anılmakta olup daha çok YDH olarak kullanılmaktadır. Bu kavramın kullanılmasında ona özgü bir yapı yoktur hepsi aynı şeyi ifade etmektedir.

Yeni dini hareketler XX. yüzyılın ortaları ve özellikle de ikinci yarısında önem kazanmıştır. Bu hareketlerin önemli bir bölümü, Güney ve Doğu Asya yahut Afrika kökenli olup, oradan Avrupa'ya özellikle de İngiltere'ye ve ABD'ye göç etmiş bulunmaktadır. ABD, yeni ve yerli dinî hareketlerin yanı sıra yabancı dinî misyon grupları için de dikkat çekici olmuştur. Günümüzde başta Fransa, Almanya ve İngiltere olmak üzere Batı, Kuzey ve Orta Avrupa ülkeleri ile son dönemde Rusya ve bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan Türkîye Cumhuriyetler bu tür yeni dini hareketlerin faaliyet göstermeye başlamıştır. Dünyanın diğer ülkeleri ve Türkiye de yeni dini hareketlerin misyonerlik faaliyetlerinden az çok nasibini almaktadır. Yine de yeni dini hareketler, dünyanın hemen her yerinde, bulunan dinlere göre büyük ölçüde marjinal oluşumlar olarak görülmektedir (Günay,2005,489). Yeni dini hareketlere baktığımızda modernleşme ve sekülerleşme bağlı olarak genellikle Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Türkiye de çok fazla olmamakla beraber bu hareketlerden etkilenmiştir. Fakat bu hareketler tartışmalıdır, genel olarak tam bir yere oturtulamamaktadır. Bu hareketlerin belli başlı problemleri bulunmaktadır. Bu problemlere değinilecektir.

YENİ DİNİ HAREKETLERİ TANIMLAMA PROBLEMİ

Yeni dini hareketler kapsamında değerlendirdiğimiz dinlere bakıldığında sahip olduğu özellikler taşıdığı nitelikler açısından genelleyici hepsini kuşatıcı bir tanım yapılamamaktadır. Farklı kişiler tarafından yapılan bu tanımlamalardan her birinin, yeni dini hareket olgusunun belli yönlerini yansıtmaktadır. Fakat tanımlama olgusunu tam olarak kuşatamadığı, zayıf ve eksik yönlerinin olduğu şeklinde değerlendirmelerde yapılmaktadır (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2012,524). Yeni dini hareketler kapsamındaki dinlere bakıldığında hepsini kapsayan tanımlama yapılamamasının nedenleri arasında, harekete katılan gruplar sayıları bakımından ve özellikleri bakımından içinde farklılıklar barındırmaktadır. Yirmi kişilik gruplar olduğu gibi üç milyona varan gruplarda vardır. Bundan dolayı bugün binlerce söz konusu ettiğimiz hareketlerin hepsi aynı niteliklere ya da benzer nitelikte olmadığı için yeni dini hareketlerin başlangıç ile ilgili problemi tanımlama problemidir.

Yeni dini hareketlerle ilgili tanımlamalara bakıldığında genellikle dini çevrelerin yaptığı “teolojik tanımlamalar” ve akademisyenlerin yaptığı “bilimsel tanımlamalar” şeklinde iki kategoride toplamak mümkündür. Fakat son yıllarda yeni dini hareketlerin son derece değişken bir yapısı olması nedeniyle tanımlamaların kısa sürede yetersiz bir duruma düştüğü ve yeni tanımlamaların geliştirilmesi gerektiğini vurgulayan yaklaşımlardan söz edilmektedir (Kirman,2012,296). Yeni dini hareketler bu çerçevede açıklamaya çalışılsa da yine eksik yönlerinin olduğunu göz ardı etmememiz gerekir.

YENİ DİNİ HAREKETLERE İLİŞKİN TEOLOJİK İZAHLAR

Yeni Dini Hareketlerin teolojik tanımlamasına bakılırsa bu hareketler daha çok sekt (sect) ya da kült (cult) olarak isimlendirilmektedir. Söz konusu olgunun olumsuz yönlerine atıf yapan bu tanımlamalarda yeni dinî hareketler, gizlilik, dolandırıcılık, hilekârlık, otoriter liderlik, üye kazanmak için telkin ve beyin yıkama yöntemini kullanma, üyelerin akıllarını ipotek altına alma ve hayatlarının tamamını kuşatma, heterodoks ve sapkın birer kült olma gibi özelliklerle nitelenmiştir. Bu tür olumsuz davranışlar sergilemenin ötesinde uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı, siyasî entrika, çocuklara tecavüz ile intiharı ve ölümü teşvik etme gibi çirkin işlere bulaştıkları da ileri sürülmüştür (Kurt,2014,245). Başka bir ifadeyle bu tür teolojik tanımlamalar toplumda yaygın olarak kabul gören din ve inançların yanında heterodoks inançlarında olduğu düşünülmesi gereken bir olgudur.

Teolojik tanımlama yapanların genellikle “kült” kavramını kullanmıştır. Fakat kült kavramının tanımlanmasında tam bir muhatabın olduğunu söylemek zordur. Zira kült

kavramıyla ilgili olarak çok farklı tanımlamalar yapılmıştır. Her ne kadar farklı tanımlamalar yapılmış olsa da bazı özelliklerinden söz etmek suretiyle bir açıklama yapmak mümkündür. Kült kavramı, yaygın olarak kullanılan tanımı, hem toplumda yaygın bir kabul gören, kurumsallaşmış yerleşik Ortodoks dinî gruplardan ayrı birtakım inançlar ve ibadet şekillerini ve hem de bunları benimseyen insanların bir araya gelmesiyle oluşan toplulukları ifade etmektedir (Kirman,2010,50).

Aslında bakıldığında en önemli sorun, kültür kavramının tanımlanmasında tam bir mutabakatın olmamasından kaynaklanmaktadır. Söz gelimi psikologlar, kültür insanın hayata bakışını ve hayat tarzını değiştiren bir grup olarak tanımlarken, sosyologlar daha ziyade belli bir toplumun normlarına uymayan bir grup olarak nitelendirmektedirler. Sosyologlar, ayrıca, böyle bir kavramın kullanılmasının toplumsal entegrasyon açısından ciddi sorunlar doğuracağını düşünmektedirler. Zira sosyal bilimcilerin çoğu kültür, toplumda egemen kültürden sapmış, heterodoksözelliği ile ele almaktadırlar. Teolojik yaklaşım içinde olanlar ise sosyologların ve psikologların yapmış oldukları tanımlamaları kültürün özünü yakalayamadığı gerekçesiyle reddederler. Onlara göre kültürler özleri itibariyle dinidirler (Akyüz ve Çapçuoğlu,2012,525).

Teolojik tanımlama yapan kişilerin halk tarafından desteklendiği görülmüştür. Özellikle bu harekete evlatlarını kaptıranlar bu hareketleri zararlı olarak nitelendirmişlerdir. Bu hareketlerin karizmatik liderlerini hipnoz, beyin yıkama, zihin denetimi gibi yöntemler kullandığını ve üyelerinin yapmış olduğu maddi destekle lüks bir hayat yaşadığı yönünde eleştirmişlerdir. Yeni dini hareketleri inanç eksenli tanımlayanlar, bu hareketi daha çok 'kült' olarak ele aldıkları ve zararlı olarak nitelendirdikleri için bilimsel olarak çok fazla kabul görmemektedir. Kült kavramı yeni oluşumları ifade etmekte eksik kalmaktadır. Söz gelimi kültür kavramı, Moonculuk, Hare Krişna ve Siyanttoloji gibi hareketleri tam olarak ifade edememektedir (Turan ve Sancar,2014,16). Kült kavramı yeni dini hareketleri tam açıklayamadığı için akademik ve bilimsel tanımlamalara ihtiyaç duyulmuştur.

YENİ DİNİ HAREKETLERE AKADEMİK YA DA BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR

Akademik çevrelere bakıldığında kültür terimini kullanmaktan uzun zamandır vazgeçmelerinin iki sebebi vardır. Bunun yerine yeni dini hareketler kavramını kullanmışlardır. Bunun sebeplerine bakıldığında birincisi; kültür teriminin küçük düşürücü yan anlamlara sahip olması ve bir dini grubun bütünlüğüne ilişkin önemli sorunlar ortaya çıkarmasıdır. İkincisi kültür karşıtı hareket teriminin yeni ve sevilmeyen bir dini grup anlamına

gelecek şekilde kullanılmalıdır (Akyüz ve Çapçoğlu,2012,526). Burada kült kavramı olumsuz olarak kullanılması sebebiyle bilimsel açıklamaya ihtiyaç duyulmuştur.

Söz konusu hareketleri dinî duyguların yeni ifade biçimleri olarak nitelemek mümkündür. Bununla birlikte yapı ve dış görünüm olarak ele alındığında ise, yeni dinî hareketleri, çağdaş dünyadaki özel ve kamusal alanlar arasındaki sınırları kaldırma sebebi olarak kavramsallaştırmak da mümkündür. Ayrıca konunun uzmanları, yeni dinî hareket kavramı bağlamında, son yıllarda sayısı hızla artan “din değiştirme” olaylarının da ele alınması gerektiğini, çünkü bu olayların insanların yeni dinî hareketler veya diğer dinî oluşumlar içerisinde nasıl ve niçin girdiklerinin belirlenmesiyle doğrudan ilgili olduğunu belirtmektedirler (Kirman,2010,53-54).

Akademisyenler ve özellikle sosyologlar, yeni dinî hareketleri ‘zararlı’ ya da ‘tehlikesiz’ şeklinde değerlendirmezler. Bu tür değerlendirmeler, sosyal bilimlerin alanının genel ilkelerine uygun olmadığı gibi ‘göreceli’ ve ‘indî’ bir özellik arz eder. Sözgelimi evladı bu tür hareketlere üye olan bir anne babaya göre yeni dinî hareketler ‘zararlı’ iken, evlatları açısından hayatın problemleri karşısında bir çözüm ya da bazen bunaltıcı aile baskılarından kurtulma, özgürleşme aracı olmaktadır (Kirman,2003,31).

Yapmış olduğu tanımlarda akademisyenler ‘kült’, ‘zararlı,’ ‘tehlikeli’ gibi kavramlara pek yer verilmeyip daha nesnel esaslara dayandığı söylenebilir. Akademisyenler yaptığı tanımlamalarda ‘yer’ ve ‘zaman’ faktörünü esas aldıkları görülür. Yapılan akademik araştırmalarda yer ve zaman olarak geçmişteki dini hareketlerin farklı bir yapılanma ve görünüm içinde oldukları ve harekete üye olanların da farklı amaçlarla katıldığı dikkat çekmektedir (Turan ve Sancar, 2014,17-18).

Yeni dini akımların din olup olmadığı da din bilimcileri tarafından tartışılan bir konudur. Bu yeni dini hareketler mezhep mi yoksa din mi tartışmalarında bu dini akımlar kendilerini din olarak kabul etmektedirler (Kurt,2014,246). Bu hareketlerin kendilerini din olarak algılamasında mezhep olarak algıladıklarında zaten bir din var o dini içerisinde bir mezhep olarak algılandıklarında heretikyani sapkın olarak anlaşılacağı için kabul etmemektedirler. Diğer önemli sebebi ise Batı ülkelerinde din olarak ortaya çıkmak problem teşkil etmiyor iken mezhep olarak ortaya çıkmak problem olarak karşılanmaktadır (Turan ve Sancar, 2014,109-140).

Akademisyenler yaptığı tanımlamalarda ‘kült’, ‘zararlı’, ‘yıkıcı’ ya da ‘tehlikesiz’, ‘sevimli’ gibi kavramlara yer verilmemesinin sebebi olarak YDH’lerin ortaya çıktığı ‘yer’ ve ‘zaman’ faktörünün esas alındığı belirtilmiştir. Bu hareketlere bakıldığında artık bir yerden veya toplumdaki bahsetmek zor olduğu için yapılacak yeni tanımlamaların bu zorunluluğu göz önüne alması mecburi olmuştur (Kirman,2014,18). Yapılan tartışmalar sonucu kesin bir tanım yapılamadığı görülmüştür

YENİ DİNİ HAREKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Her yeni olgu belli bir coğrafyada, zaman ve belli nedenlerden dolayı ortaya çıkar. Geçmiş farklı dini geleneklere uzanan yeni dini hareketler ileri düzeyde sanayileşmiş seküler Batı toplumlarında ortaya çıkışı 20. yüzyıldaki gelişim gösteren sosyo- ekonomik ve siyasi gelişmelerle bağlantılıdır. Sosyal olaylar aniden sebepsiz yere ortaya çıkmaz onun tarihsel gelişimini göz ardı etmemek lazımdır. Be nedenle onların ortaya çıkışını, modernleşme, sekülerleşme, reformasyon ve aydınlanma gibi Kıta Avrupası’nda yaşanan beş asırlık tecrübede aramak mümkündür (Kurt,2014,249). Bu değişim ve dönüşümlerle toplumun bulunduğu dönemsellikler dikkate alındığında yeni dini hareketler bu dönemlerin değişimlerini dikkate almalıdır.

Modern toplum, geleneksel toplum yapısı ve düzeninde çok önemli değişimleri beraberinde getirmiştir (Günay,2006,488). Bu önemli değişimler sonucu birçok sosyolog, dini grupların hızlı sosyal değişimin yaşandığı dönemlerde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Yeni dini akımlar, moral çöküntü veya moral krize karşı bir tepki, bir reaksiyon hareketi olarak da değerlendirilebilir (Sevgi,2014,37). Bu hareketlere bakıldığında genellikle toplumda huzursuzlukların olduğu dönemlerde ortaya çıkmışlardır.

Modern dönemin şartlarının sonucunda, insanların yeniçağda dine karşı kayıtsız duruşları artık kimin neye inandığı insanlar açısından önemsizleşmeye başlamıştır. Bu umursamazlık ve kayıtsızlık içi boş kişiliklerin oluşumuna sebep olmuştur. Dolayısıyla ortaya çıkan dini gruplar, insanlardaki bu boşluk hissini doldurmaya çabalamaktadırlar (Özkan, 2014,33). Bu boşluklar insanları arayışa yöneltmiştir. Özellikle dinin bütün yapılardan arınması insanları farklı dinlere yöneltmiştir.

Batıda din tanınmaz hale gelmiştir. Din ekonomi dünyasından, sanat dünyasından, ahlak dünyasından dışarıya itilmesi onun pratik hayatta söz edilemeyeceği anlamında kendini göstermiştir. Böylece insanların kalbine hayatı için gerekli huzuru sağlayamaması gençlerin bir arayışa, sonsuza yönelişe itmiştir(Türkdoğan,1997,371). Böylece toplumda ortaya çıkan

bozukluk dünyada aşırı laikleşme sonucu önemsizleşen geleneksel inançlar ve dinler bu ihtiyaca cevap vermeyince ortaya çıkan boşluk yeni dini hareketler tarafından yeri doldurulmuştu (Günay,499,2006). Yeni dünya düzeninde dinin bu düzene cevap veremediği düşünülmüştür. Böylece insanlar bir arayışa girmiş dini farklı çerçevelerde değerlendirmişlerdir.

Batıda ortaya çıkan yeni dini hareketlere bakıldığında genellikle farklı yorum ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında yeni dini hareketlerin, tarih boyunca ortaya çıkışı, genellikle hızlı toplumsal değişimlerde, kriz ortamlarında, karizmatik bir dini liderin önderliğinde, ortaya çıkmış ve gelişmiştir(Kirman, 1999,226). Bu durumda yeni dini hareketleri önemi giderek azalan geleneksel din ve aile kurumunun bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışan oluşumlar olarak da düşünülebilir (Kurt,2014,250).Yeni dini hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişmesini de böylesine genel kapsamlı dini gelişim modeli çerçevesine oturtmak mümkündür. Zira modern dönemin ve yeni dini hareketlerin önemli bir hız kazandığı XX. yüzyıl, tüm dünyada bir toplumsal değişim ve bunalım dönemi olarak kabul edilmektedir.

Yeni dini hareketler de bu bunalımlı değişim ortamında, karizmatik önderlerin öncülüğünde, belli sayıdaki taraftarın katılımı ve geleneksel dinlerin tepkisini alarak ortaya çıkıp, gelişme göstermişlerdir. Yeni dini hareketlere genellikle bu açıdan bakıldığında yeni dini hareketlerin, modern dönem ve onun şartlarının bir sonucu olduğunu önemle belirtmeliyiz. (Doğan, 2009,12)

Modern dünyanın getirdiği bunalımın stresinden insanlar kurtulmak istemektedirler. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi ile insanlar toplumdan uzaklaşıp bireysel alana çekilmişlerdir. Modernleşme, Batı kültürel yapısının değişmesine, geleneksel değer ve inançların zedelenmesine yol açmıştır. işte bu noktalar dikkate alındığında 20. Yüzyılın sonlarında Batı'nın mevcut kurumsal yapısının kendi mensuplarınca sorgulanması ve yeni dini akımların ortaya çıkması kaçınılmazdır (Sevgi,2011,38).

İnsanların sorgulamasının en önemli sebebi modern dönemle beraber gelişen kitle iletişim araçlarının, dünya çapında yaygınlık kazanması, insanların hiç duymadığı dinler hakkında bilgi sahibi olması bu hareketlere yönelmesine sebep olmuştur. İnsanlar modernleşmeyle beraber yeni duruma uymada zorlanma, uyumsuzluk ve değişimin

beraberinde sürüklediği boşluklar, belirsizlikler, kimlik arayışı ve öteki sorunlar birçok kişinin geleneksel inanç ve değerlere sarılma şeklinde tepkisel ve savunmacı bir konuma yönelttiler.

Modern dönemde yeni şartlara uyum problemlerinde aslında yeni dini hareketlerin önemli bir bölümünün aslında kökenleri yine de geleneksel inançlardan; Taoizm' den, Budizm' den Hinduizm'den, Hristiyanlıktan, İslamiyet'ten almaları sonucu doğurduğunu önemle belirtmeliyiz (Günay,2006,490). Yeni dini hareketlerin eski hareketlerin devamı mı yoksa kopuş noktası mı tartışmalı bir noktadır. İnsanlar bu kadar dinler varken neden bu dinlere yönelme ihtiyacı hissetmiştir. Bu noktada farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu noktada bizim yeni hareketlerin geleneksel dinlerden ayrılma noktalarına bakmamız konuya açıklık getirecektir.

Yeni dini hareketlerin geleneksel dinlerle sosyo-kültürel, teolojik ve kurucu farklılıkları vardır. Sosyo- Kültürel farklılığa bakıldığında yeni dini hareketler daha esnek ve tolere edicidir. Harekete girerken yerine getirmesi gereken herhangi bir şartı yok gönüllülük esasına dayalıdır. Hristiyanlık ya da Budizm gibi bir ruhbanlık sınıfları yani hiyerarşi yoktur.

Yeni harekete katılan kişilerin eğitim durumu, sosyal statü, dini arka planı ve yaşlarına bakılacak olunursa eğitim düzeyi lisans ve lisansüstü eğitilmiş insanlar olduğu gibi öğretileri zayıf olduğu için eğitim seviyesi düşük insanlarda bulunmaktadır. Kesin bir yargıda bulunamıyoruz. Fakat tıpkı Hristiyan misyonerleri gibi sosyal statüsü ekonomik düzeyi düşük insanlar hedef kitle olarak seçildiğini söyleyebiliriz. Cinsiyet açısından da bazı hareketin öğretileri kadınlara yakın olduğu için kadınlar fazla bazı gruplarda ise erkekler fazladır. Bu harekete katılanları çoğu ya ateist ya da kendi dini ile ilgili bir sıkıntısı olan arayış içinde olan insanlardan oluşmaktadır. Yeni dini hareketler daha çok gençleri cezbetmektedir. Hedef kitlesi 18-25 arası üniversite gençleridir. Çünkü Yeni dini hareketlerin vadettikleri, hazcılık, cinsellik, hedonizm, uyuşturucu gibi şeyler gençleri cezbetmektedir (Alıcı, 2017, 23-32).

Yeni dini hareketlerde liderlerin teolojik özellikleri dikkat çeker. Bu liderler kendilerini ilahlık makamlarında görmüşlerdir. İnsanları da kendilerine inandırarak bu makama ulaşabileceklerini vadedmişlerdir. Tanrıya insani özellikler yüklemişlerdir Yeni dini hareketler eskatolojik yani dünyanı sonu ile ilgili bir sınırlama yoktur. Büyük dinlerde olan cennet, cehennem, hesap günü gibi anlayışları kabul etmezler (Özkan, 2006,248).

Yeni dini hareketlerin kurucusal farkını şöyle özetleyebiliriz. Karizmatik lider etrafında üyeleri çoğunlukla orta sınıfa mensup eğitilmiş genç kişilerdir. Bu liderler kendilerini hem bir ilah hem peygamber hem de mesih olduklarını öne sürmektedirler. Kıyametin yaklaştığını kendisine itaat etmelerini yoksa kurtuluşa eremeyeceklerini söylemektedirler (Sarıkçıoğlu,2000,82-84). Böylece yeni dini hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişimini bu farklılıklar çerçevesine oturtmak mümkündür.

SONUÇ

Sosyal hareket kavramının 19. yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerin gündeminde sıklıkla yer aldığı görülmektedir Tarihsel dönemeçlerde meydana gelen toplumsal olguları tanımlamak için kullanılan “Sosyal Hareket” kavramı 18. yüzyılın ortalarından itibaren tartışılmaya başlanmış olsa da 19. yüzyıl ile birlikte sosyal bilimler literatüründe yerini almıştır.Sosyal hareketlerin meydana gelişleri, amaçları, biçimleri ve sonuçları çoğu zaman birbirinden farklılık gösterdiği için ortak bir tanımdan bahsetmek zordur. Herkes hareketin farklı bir yönüne vurgu yapmaktadır. Sosyal hareketler genellikle bunalım ortamlarına ortaya çıkmıştır. Genel olarak meydana geldikleri toplumsal koşullar üzerinde ya değişmeyi gerçekleştirmek ya da değişmeye direnmek amacını taşırlar

Sosyal hareketleri yeni ve eski sosyal hareketler olarak ayrılması tarihsel yönde ele alınması gerekir. Hareketler arası benzerlikler olduğu gibi farklılıklarda olduğu görülmüştür. Bazı düşünürler eski hareketin devamı olduğu bazıları ise hareketin kopuş noktası olduğunu söylemiştir. Yeni toplumsal hareketle eski toplumsal hareket arası en önemli farklılığa bakıldığında eski hareketler ekonomik büyüme, refah dağılımı ve güvenlik konuları ön planda olup toplumu bütün olarak yeniden inşa etmek için saldırgan bir tutum sergilemişlerdir. Yeni toplumsal hareketler de ise ekonomiden kültürel alana kaydığı ve ortaya çıkan kimlikler ön planda olup savunmacı bir tutum beslerler.

Sosyal hareketler toplumsal değişimin önemli yapısını oluşturur. Bu hareketler değişim ortamlarında kendini gösteren birçok faktörün rol oynadığını göz önüne alırsak din faktörü de bu yapı içine rol almıştır. Böylece dini hareketler sosyal hareketlerin özel bir türünü oluşturur. Dini hareketlerde sosyal hareket gibi toplumsal gerginlik ve bunalım ortamlarında ortaya çıkmasına rağmen dini ve mistik yönden ayrılır.

Din tarihin en eski dönemlerinden beri varlığını sürdüren önemli bir toplumsal kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat zamana mekâna bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Modernleşme ve sekülerleşme süreçleriyle oluşan toplumsal yapıda dinin toplumsal hayattaki belirleyiciliğinin azalması ve dinin daha çok bireysel alana çekilmesi ile birlikte oluşan boşluk yeni dini hareketleri ortaya çıkarmıştır. Buradan da anlaşıldığı gibi din her zaman toplumsal yapıda önemini korumuş ve önemini koruyacaktır.

Genel olarak bakıldığında 1950'lerden sonra sanayileşmiş batı toplumlarında birçok yeni dini hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin ortaya çıkmasıyla beraber birçok araştırma yapılmıştır. Günümüzde de bu araştırmalar yapılmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucu bu olgunun ne kadar kapsamlı ve tartışmalı bir yapıya sahip olduğu açıkça ortaya konulmuştur. Yapılan bu tartışmalar sonucu ortak bir tanımada varılamamıştır. Yapılan tanımlar ise yeni dini hareketlerin belli yönlerini yansıtmakta fakat olguyu tam olarak yansıtamadığı zayıf ve eksik yönlerinin olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, N. Çapcıoğlu, İhsan (2012).** Din Sosyolojisi, 1.Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Alıcı, M. (2017).** Yeni Dini Hareketlerin Klasik Dinlerden Farkı: Post-Modern Paganizm Geleneksel Dindarlığa Karşı, Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi, Sayı:13.
- Ali Rafet Ö.(2014).** “Yeni Dini Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Temel Karakteristikleri”, Yeni Dini Hareketler: Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla, ed. Süleyman Turan & Faruk Sancar, İstanbul: Açılım Kitap, s. 33.
- Bodur, H. Ezber (2016).** Klasikten Bugüne Dini Hareketler, 1.Baskı, Endulus Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, A. (2001).** Osmanlı Dönemi Dini Kurtuluş Hareketlerinin Sosyolojisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2001.
- Çambay, S. Onay (2015).** Küresel Yüzyılda Yeni Sosyal Hareketler ve Toplumsal Katılımın Teşvik Edici Aracı Olarak Yazılı Basın, Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, Cilt:2, Sayı:37.
- Çayır, K. (2016).** Yeni Sosyal Hareketler, 2.Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Demiroğlu, E.Topal (2014).** Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Mart 2014, Cilt:2, Say: I, Ss:133-144.
- Doğan, H. (2009).** Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketler: Hare Krishna Hareketi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Günay, Ü. (2006).** Din Sosyolojisi, 7.Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kirman, M. Ali (1999).** Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları, Dini Araştırmalar Dergisi, Mayıs-Ağustos 1999, Cilt:2, Sayı:4.
- Kirman, M. Ali (2003).** Yeni Dini Hareketleri Tanımlama Problemi Ve Tipolojik Yaklaşımlar, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2003, Sayı:4.
- Kirman, M. Ali (2010).** Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi, 1.Baskı, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Köse, A. (2008).** Neden İslam'ı Seçiyorlar? Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme, 1.Baskı, İz Yayıncılık Limited Şirketi, İstanbul.
- Kurt, A. (2014).** Din Sosyolojisi, 6.Baskı, Sentez Yayıncılık, Ankara
- Özen H. (2015).** Meydan Hareketleri ve 'Eski' ve 'Yeni' Toplumsal Hareketler. Mülkiye Dergisi, 39(2), 11-40.
- Sarıkçıoğlu, E.(2000).** Yeni Dini Akımlar, Dinler Tarihi Araştırmaları II. Sempozyum:20-21 Kasım, Konya, Ss.81-87
- Sevgi, A. (2011).** Yeni Dini Akımların Temel Görüşleri ve İslam, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Turan, S., Sancar, Faruk (2014).** Yeni Dini Hareketler, Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla, 1.Baskı, Açılım Kitap, İstanbul
- Türkdoğan, O. (1997).** Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, 1.Baskı, Birleşik Yayıncılık, İstanbul
- Yıldırım, Y. (2013).** Sosyal Forum'dan Öfkeli'ler'e Yeni Toplumsal Hareketlerin Kurucu Gücü, 1.Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.